

Л.В. ДЕЙНЕКО, Е.І. ШЕЛУДЬКО
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРАЇНИ

Продовольче забезпечення населення є одним із пріоритетних завдань державної політики будь-якої країни. Воно насамперед залежить від ефективності функціонування виробничих галузей продовольчого комплексу, у тому числі харчової промисловості, за рахунок якої відбувається формування запасів продовольства в державі та забезпечення сталого економічного зростання. Від обсягів виробництва продуктів харчування, їх асортименту, якості та ціни залежить не лише рівень життя населення, але й його фізичне виживання, стан здоров'я. Тому не випадково забезпечення динамічно стабільного та ефективного розвитку харчової промисловості особливо актуальне для сучасного етапу становлення української держави. Виникнення ж багатьох екологічних проблем у галузях харчової промисловості пов'язане як з незбалансованим, орієнтованим переважно на виробництво продукції без урахування екологічної безпеки розвитком, так і з екстенсивним ресурсовикористанням. Сучасні ж тенденції та підходи до розвитку галузей харчової промисловості дають підстави стверджувати, що питання виробництва, споживання та якості продукції невід'ємні від поняття екологічності виробництва і продукції.

Отже, найважливішою складовою екологізації харчової промисловості є підвищення якості продукції та контроль за цим. Забезпечення виробництва високоякісної екологічно чистої продовольчої продукції і є закономірним результатом раціоналізації використання природно-ресурсного потенціалу та дотримання основних принципів охорони навколишнього середовища. Це сприяє ефективному вирішенню продовольчої проблеми. Обґрунтування основних принципів та критеріїв, що забезпечують ефективну реалізацію державної політики у продовольчій сфері, визначення стратегічних пріоритетів розвитку соціально важливих галузей харчової промисловості – головне завдання цієї публікації.

Розглянуті у статті питання входять до кола наукових інтересів та досліджень відомих вітчизняних і російських науковців О. Алтухова, О. Амоші, П. Борщевського, Б. Буркінського, В. Гейця, В. Гончарова, О. Гордєєва, Б. Данилишина, О. Нація, Д. Крисанова, Л. Мельника, А. Лисецького, О. Пасхавера, П. Саблука, С. Харічкова, В. Юрчишина, науковий доробок яких складає теоретичний фундамент для розроблення заходів щодо формування ефективного механізму реалізації державної політики сталого розвитку агропродовольчої системи держави.

Методика ООН використовує два основоположних граничних критерії, що характеризують продовольчу ситуацію, а за нею – і загальне економічне становище країни. Перший критерій – це поріг бідності, який має душовий добовий раціон харчування з енергетичною цінністю нижче 2,5 тис. кілокалорій, другий – коли населення витрачає на продовольчі потреби від 60% родинного бюджету [1, с. 67]. В обох випадках це характеризує економічно бідні країни. Одночасно ці два критерії визначають напрям вирішення проблем продовольчої безпеки у сучасному поляризованому світі: для бідної країни – досягнення фізіологічних норм здорового харчування, для багаті – зростаюча частка витрат у родинному бюджеті на якісні і різноманітні продукти харчування з урахуванням медико-біологічних показників.

Сучасний стан продовольчого споживання в Україні дещо вищий, ніж поріг бідності, але суттєво гірший порівняно з докризовим періодом. У 1990 р. середній душовий добовий раціон харчування містив 3,6 тис. кілокалорій при 33% продовольчих витрат у родинному бюджеті. Після 2003 р. показники середньодобового споживання продуктів харчування населення поступово зростають і 2007 року калорійність середньодобового раціону становила 2940 ккал. Проте спостерігається все ще недостатня кількість основних мікро- та макроелементів у харчових продуктах як рослинного, так і тваринного походження.

Негативний вплив світової фінансово-економічної кризи, що стала несподіванкою для українців наприкінці 2008 р., позначився на місткості продовольчого ринку країни, насамперед через скорочення грошових доходів домогосподарств і платоспроможного попиту населення. На національному продовольчому ринку сформувалися інфляційні тенденції, які є несприятливими для розширення його ємності. Вони призводять до того, що населення вже зараз споживає продовольства майже на одну третину менше, ніж норма продовольчого споживання розвинених країн. Незадовільність стану продовольчого споживання в Україні відчутна порівняно із відповідними показниками національного харчування розвинених держав.

Важливий інструмент оцінки стану і тенденцій продовольчого споживання, що базується на системному аналізі з виявленням основоположних принципів, – це зіставлення його фактичного рівня з медично рекомендованими нормами раціонального харчування. Наприклад, Українським НДІ харчування розроблений збалансований за основними продуктами, енергетичною цінністю й поживними речовинами раціон, рекомендований як норма раціонального (здорового) харчування, відповідно до якого споживання м'ясопродуктів повинне становити 83 кг у рік на одну людину. У 2003 р. цей показник фактично дорівнював лише 34,5 кг на людину, тобто 41,6% від рекомендованої норми. Дещо поліпшилося споживання протягом останніх років, досягнувши 2007 р. 45,7 кг м'ясних продуктів на одну особу за рік. Проте це означає, що все одно бракує 45% до норми повноцінного харчування. Таку нестачу (недоїдання) багато вчених, серед яких пальму першості посідає П. Борщевський, називають дефіцитом продовольчого споживання і використовують його як показник стану продовольчого забезпечення.

Перевищення норм здорового харчування (переїдання) також є загрозою здоров'ю нації, а отже, частиною проблеми продовольчої безпеки, але це вже соціально-гігієнічна проблема багатих країн або ж забезпечених верств населення. У деяких випадках переїдання може бути свідомим не багатства, а відносної бідноти. З метою визначення дефіциту продовольчого споживання не тільки по окремих продуктах, але і по всьому їх науково обґрунтованому набору, необхідно фактично рекомендовані норми продовольчого споживання обчислити за поточними цінами року, що аналізується. Особливу увагу при цьому слід приділити продукції дитячого харчування.

Найважливішим завданням функціонування підгалузі харчової промисловості з виробництва продуктів дитячого харчування є досягнення органічної єдності виробництва і реалізації цього виду продовольства з метою забезпечення населення продуктами дитячого харчування високої якості, у необхідному обсязі та за доступною ціною, а переробних підприємств – високоякісною екологічно чистою сировиною. Водночас слід урахувати додержання мінімізації суспільних витрат та перспективи галузі після вступу України до СОТ і приєднання до країн ЄС.

Розробка механізму функціонування цієї підгалузі харчової промисловості повинна включати систему методологічних принципів, що відображають певні закономірності її розвитку. Ці принципи можна об'єднати у дві групи – загальноекономічні та специфічні.

Розглянемо спочатку *загальноекономічні* принципи, серед яких виділяємо такі:

- *принцип антропоцентричності*, що полягає у визнанні пріоритету людини, її здоров'я, безпеки життя та харчування порівняно з іншими аспектами соціально-економічних та екологічних проблем;

- *принцип територіального поділу праці*, який означає необхідність централізованого регулювання і сприяння ефективній раціональній спеціалізації в тому чи іншому регіоні з урахуванням як територіальної диференціації природоресурсних, економічних, соціальних умов суспільного розвитку країни, так і потреб світових товарних ринків;

- *принцип проблемної орієнтації*, на основі якого за допомогою методу системного аналізу виявляються сутність проблеми, тенденції розвитку галузі та шляхи її можливого функціонування в подальшому;

- *принцип збалансованості та пропорційності*, тобто дотримання як регіональних пропорцій соціальної, природоресурсної, екологічної, господарської складових потенціалу регіону, так і оптимальних загальноекономічних, територіальних і галузевих пропорцій у державі;

- *принцип оптимальності*, що передбачає створення управлінської моделі регіональним комплексом, де оптимально поєднується отримання базових видів ефекту – економічного, соціального, екологічного тощо;

- *принцип субсидіарності*, мета якого – чітке розмежування між центральними і місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Дотримання цього принципу дає можливість органічно

поєднати централізовано вироблювані орієнтири й обмежувачі з господарською ініціативою органів управління і підприємців;

- *принцип системності та комплексності*, який полягає в тому, що при зростаючій економічній самостійності регіону окремі галузі, їх технологічні ланки чи складові елементи, а також підприємства, що мають різні розміри і рівні спеціалізації, повинні бути збалансовані і взаємопов'язані.

До другої групи відносимо *специфічні* принципи, а саме:

- *принцип міжгалузевої взаємодії*, що полягає в координації дій виробництва з галузями інфраструктури, зумовлює пріоритетні ланки галузі, розвиток яких здатен надати структурі галузі необхідного динамізму;

- *принцип раціонального розміщення*, який передбачає наближення до джерел сировини, палива, енергії, трудових ресурсів і районів споживання продовольчої продукції;

- *принцип урахування територіальних особливостей розміщення* галузі (розселення населення, транспортна доступність тощо);

- *принцип самофінансування*, що передбачає забезпечення розширеного відтворення виробництва підприємством за рахунок власних джерел;

- *принцип маневреності й адаптивності*, тобто наявність внутрішньої самоналагоджувальної системи, яка спрацювала б при відхиленні від вибраної стратегії в реальних умовах життя, нейтралізувала б негативні інерційні сили і дала б змогу вийти на реальні траєкторії розвитку.

Вирішення проблеми більш повного і надійного самозабезпечення регіонів продовольством неможливе без вивчення впливу факторів на стан та пропорції розвитку галузі. Чинники, що впливають на структурні зміни та визначають особливості розміщення, функціонування виробництва продовольства на рівні регіону, розподіляються на природні (відносно статичні) та соціально-економічні (динамічні) [2, с. 205–208].

На жаль, сучасна структура факторів, що формують рівень і пропорції інфляційного процесу, загалом є несприятливими для вітчизняного продовольчого ринку. У 2007 р. стагнація продовольчого ринку відбувалася через значне зростання продовольчих цін, особливо на м'ясні та молочні продукти, олію, овочі та фрукти. Наслідки світової фінансової кризи, що стала відчутною в аграрному секторі в жовтні 2008 р., та нестабільність американської валюти, якою обумовлюється кон'юнктура на внутрішньому та зовнішньому ринках, здійснюють свій негативний вплив на підвищення цін на основні продукти харчування. З початку 2009 року ціни на товари та послуги, що входять до споживчого кошику, зросли на 1,38%. Дефляцію у продуктовому кошику забезпечили лише місцеві овочі та фрукти (6% у серпні 2009 р. порівняно з січнем). Все інше здорожчало: риба, м'ясо та ковбаса – на 5%, молоко і сир – на 2, алкогольні напої – на 3, тютюнові вироби – на 6,25%. Індекс споживчих цін по продуктах становив у серпні 1,03%. Поліпшення продовольчого споживання можна чекати при зниженні темпів інфляції, передбаченого довгостроковими урядовими програмами. Але поки цього не відбулося, необхідно доповнити механізм монетарного стимулювання

економічного зростання ціновими стабілізаторами, які здатні стримати лідерство продовольчих цін в інфляційних перегонах.

Ключовим напрямом державної політики регулювання місткості продовольчого ринку є також адресна продовольча допомога соціально вразливим верствам населення. Особливу увагу слід приділити також розвитку вітчизняного виробництва продуктів харчування для дітей усіх вікових груп. Важливість розробки та реалізації стратегії розвитку екологічно орієнтованого виробництва продукції дитячого харчування зумовлена необхідністю створення сприятливих умов для розвитку вітчизняної індустрії дитячого харчування. Це передбачає зменшення залежності від імпорتنих поставок продовольства, упровадження наукоємних технологій у цій галузі, перетворення її у високоєфективний, експортоспроможний стабільний сектор економіки та забезпечення високоякісними безпечними продуктами для підростаючого покоління нашої країни.

У зв'язку з цим розвиток виробництва продуктів дитячого харчування повинен відбуватися одночасно із забезпеченням належного фінансово-економічного стану промислових підприємств з виготовлення цієї продукції, оптимізацією виробничих потужностей, оновленням обладнання, підвищенням кваліфікації складу персоналу та запровадженням ефективного управління, впровадженням нових ефективних систем управління якістю на підприємствах.

Політика розвитку виробництва екологічно чистих продуктів дитячого харчування базується на таких принципах:

- **програмування.** Розвиток будь-якої галузі здійснюється на основі взаємопов'язаних стратегії та програми на адміністративно-територіальному рівні. Цей принцип передбачає щорічне планування необхідних витрат державного та місцевих бюджетів, що сприятиме забезпеченню прозорості, стабільності та синхронізації політики розвитку галузі;

- **концентрації.** У зв'язку з обмеженістю державних та місцевих фінансових ресурсів під час виконання завдань, визначених стратегією, встановлюється ієрархічність пріоритетів відповідно до сформульованих цілей, визначаються вимоги до економічної ефективності їх використання;

- **синхронізації дій.** Передбачається синхронне проведення низки реформ, що впливають на соціально-економічний розвиток міст і районів області, узгодження в цьому напрямі пріоритетів та дій місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

- **збалансованого розвитку.** Зумовлює диференційованість надання державної та регіональної підтримки містам та районам з урахуванням їх потенціалу, умов, критеріїв і термінів, визначених законодавством;

- **єдності.** Передбачається забезпечення суспільної єдності, яка полягає у зменшенні відмінностей між окремими регіонами щодо використання людських ресурсів, рівня життя населення та економічного розвитку між регіонами в цілому, просторової єдності через створення інфраструктурних умов для розвитку периферійних заводів-виробників дитячих продуктів харчування тощо.

З урахуванням викладеного визначені основні пріоритети стійкого розвитку виробництва продовольчої продукції:

- формування та розвиток стабільного аграрного ринку, який гарантуватиме конкурентоспроможність усіх його учасників, сприятиме збалансуванню темпів зростання купівельної спроможності населення з наповненням ринку якісною та безпечною продукцією, збільшенню експорту продовольства, результативності державної підтримки у виробництві та реалізації продукції;

- гарантування продовольчої безпеки країни та регіонів через формування розвиненого аграрного ринку, зростання ефективності сільськогосподарських і харчових підприємств, підвищення якості та доступності для споживачів основних видів продовольства;

- структурна перебудова підприємств, що виробляють неперспективні види продукції шляхом їх перепрофілювання; проведення на діючих підприємствах модернізації виробництва з упровадженням технологій поглибленої переробки та їх переоснащенням для виробництва імпортозамінної продукції; розширення бази експортного сектору промисловості та продажу технологій, у тому числі й на експорт; скорочення енергоємних, екологічно небезпечних виробництв та виробництв із високим рівнем травматизму;

- продовження формування цілісної інфраструктури аграрного ринку, державної системи моніторингу ринку сільськогосподарської продукції й продовольчих товарів, застосування механізмів регулювання та прогнозування ринків стратегічно важливих видів аграрної продукції і продовольства, упровадження галузевих балансів сільськогосподарської продукції і продовольства;

- запровадження постійного аналізу структури соціально важливих ринків, проведення моніторингу та контролю за формуванням цін на продовольчих ринках на засадах конкуренції;

- гарантування належної якості та безпеки сільськогосподарської продукції і продовольства, запровадження сучасних систем сертифікації якості продукції й виробництва, удосконалення системи стандартизації та метрології на основі міжнародних норм;

- покращення системи захисту прав споживачів та контролю за недопущенням на споживчий ринок товарів, які становлять небезпеку для життя та здоров'я населення, передусім продовольчих товарів, питної води; захист внутрішнього ринку продовольчих товарів шляхом удосконалення механізмів нетарифного регулювання імпорту товарів, зокрема підтвердження відповідності та якості;

- удосконалення законодавства з метою посилення відповідальності певних господарських структур за введення в торговий обіг дефектної, неякісної та небезпечної продукції; гармонізація з міжнародними вимогами близько 300 державних стандартів, фітосанітарних та ветеринарних правил;

- розробка механізмів захисту національного сільгосптоваровиробників і виробників продовольчих товарів, забезпечення їх підтримки на розрахунковому рівні є необхідним для адаптації харчової промисловості до

умов конкуренції на світових ринках у зв'язку зі вступом України до Світової організації торгівлі;

- підвищення рівня споживання продуктів харчування населенням країни та регіонів відповідно до норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії.

Вирішення цих завдань передбачає необхідність нарощування обсягів виробництва якісної та безпечної конкурентоспроможної агропродовольчої продукції, підвищення економічної ефективності виробничої діяльності, забезпечення соціальної справедливості і гарантій для трудового потенціалу, відтворення охорони природних ресурсів, зниження екодеструктивного впливу аграрного господарювання, оздоровлення навколишнього середовища. Перехід продовольчого комплексу на модель сталого розвитку та дотримання принципів більш чистого виробництва в аграрному секторі є важливими для гармонійного розвитку країни та необхідною передумовою інтеграції в європейський і світовий ринок.

Література

1. Борщевський П. Продовольча безпека країни: стан і тенденції / П. Борщевський, Л. Дейнеко // *Розбудова держави*. – 2000. – № 1–6. – С. 66–73.

2. Міщенко Д.А. Фактори та принципи формування регіонального продовольчого ринку як комплексу / Д.А. Міщенко // *Держава та регіони*. – 2006. – № 3. – С. 205–208. – (Серія "Економіка та підприємництво").

УДК 502.58:630.64(477)

Я.В. КОВАЛЬ

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРНИХ СИСТЕМ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Основні виробничі засоби лісового господарства залежно від їх ролі, місця і функціонального призначення поділяються на засоби виробничого і невиробничого спрямування. У їх складі виділяється пасивна частина, яка безпосередньо не бере участі у виробничому процесі, але сприяє підвищенню його ефективності. На її частку у вартісному вимірі на кінець 2008 р. припадало 1,07 млрд. грн., що становить 55,3% від загального обсягу основних виробничих засобів галузі (табл. 1). При цьому обсяги пасивної частини виробничих засобів за останні роки (2000–2008 рр.) збільшилися на 71%, а в їх структурі будинки (управлінські приміщення, цехи, гаражі), споруди (дороги, мости, естакади) і передавальні пристрої (електромережа, телефонна мережа) збільшилися на 72%, інші основні засоби – на 26%, і малоцінні необоротні активи – у 2,5 рази. Це свідчить, що працівниками